

BETTY FRIEDAN

(1921)

Betty Friedan získala vzdělání na státních školách v Peorii ve státě Illinois a na Smith University, kde absolvovala s vyznamenáním. Ve své profesní kariéře působila na univerzitní půdě (mimo jiné na Yale a Harvardu), pracovala jako klinická psycholožka, matka v domácnosti a nezávislá novinářka a spisovatelka. V roce 1966 založila dnes velmi vlivnou Národní organizaci žen (National Organization for Women, NOW) a v letech 1966-1970 byla její první prezidentkou. V roce 1973 založila První ženskou banku. Její práce byla odměněna řadou poct, mimo jiné American Humanist Reward v roce 1975 a Eleanor Roosevelt Leadership Award v roce 1989.

Z jejího díla si připomeňme osobní výpověď o letech následujících po vydání *Ženské mystiky – Změnilo to můj život* (It Changed my Life: Writings on the Women's Movement; 1976) a dále práce *Druhá fáze* (The Second Stage; 1981) a *Fontána staršího věku* (The Fountain of Age; 1993).

Ženská mystika patří k liberálnímu feminizmu, i když autorka později své názory radikalizovala. Friedan zde analyzuje „problém beze jména“, tedy něco, co je podle výsledků jejího bádání problémem celé generace amerických žen, ale čemu se nevěnuje žádný výzkum ani veřejná diskuse. „Problémem beze jména“ je úzkost a nedostatek sebenaplnění a vlastní identity, jež pocítují dobře situované Američanky středních vrstev, kterým velice silná společenská představa o ženě-manželce a ženě-matce znemožňuje rozšíření jejich aktivit mimo tyto role. Ženy nemohou uplatnit své další schopnosti ani své vzdělání, protože by to bylo neslučitelné s představou manželky a matky; profesní kariéry jsou v povědomí žen doménou neprovdaných, a tedy nešťastných žen. Tento „problém“ je „beze

jména“, protože ženy, jež žijí podle modelů role manželky a matky, jej nemohou nebo se obávají jej artikulovat – podle společenských konvencí totiž mají vše potřebné ke štěstí, a jestliže šťastné nejsou, je to jejich vlastní chyba.

Ten problém ležel zasutý a nevyřešený v myslích amerických žen po mnoho let. Bylo to podivné chvění, pocit neuspokojení, touha, kterými trpěly ženy ve Spojených státech uprostřed dvacátého století. Každá žena na předměstí s tím zápasila sama. Když stála postele, nakupovala potraviny, vybírala potahy na nábytek, jedla s dětmi sendviče s pomazánkou z burských oříšků, vozila autem malé skautiky a v noci ležela vedle svého manžela v posteli, bála se zeptat i sama sebe: „A tohle je všechno?“

Patnáct let se o této touze nenašlo ani slovo mezi těmi miliony slov napsaných o ženách či pro ženy ve všech těch novinových sloupcích, knihách a odborných článcích, které jim tvrdily, že mají hledat naplnění života ve své roli manželky a matky. Znovu a znovu se ženy dozvíдалy jak od tradičních hlasů, tak z intelektuálního freudismu, že si nemohou přát velkolepější osud než radovat se ze své ženskosti. Odborníci jim radili, jak získat muže a jak si ho udržet, jak kojit děti a jak je naučit hygienickým návykům, jak řešit problémy sourozenecké soupeřivosti a pubertální vzpoury; jak si koupit myčku nádobí, péci chleba, vařit lahůdkové šneky a postavit si vlastníma rukama bazén; jak se oblékat, jak vypadat a chovat se ženštěji a jak učinit z manželství vzrušující záležitost; jak zabránit tomu, aby jim manželé umírali mladí a synové vyrostli v delinkventy. Naučili je litovat neurotické, neženské a nešťastné ženy, které chtěly být básničkami nebo fyzičkami či prezidentkami. Dozvěděly se, že vpravdě ženské ženy nechtějí vyniknout v nějaké práci, nechtějí vyšší vzdělání, politická práva – nezávislost a příležitosti, za něž bojovaly staromódní feministky. Některé ženy – čtyřicátnice a padesátnice – si ještě pamatovaly, jak se holestně vzdávaly těch snů, ale většina mladších žen už na ně ani nepomyslela. Tisíc expertů tleskalo jejich ženskosti, jejich přizpůsobení, jejich nové vyspělosti. Jediné, co měly dělat, bylo věnovat svůj život od raného dívčího věku snaze najít manžela a родit děti.

Koncem padesátých let klesl průměrný věk žen vstupujících do manželství na dvacet let a stále klesal. Čtrnáct milionů dívek bylo v sedmnácti le-

tech zasnoubeno. Počet žen na vysokých školách ve srovnání s muži klesl ze 47 procent v roce 1920 na 35 procent v roce 1958. O století dříve ženy bojovaly za vyšší vzdělání; nyní chodily dívky na vysokou školu, aby tam našly manžela. Kolem poloviny padesátých let jich šedesát procent nedostudovalo, aby se mohly vdát, nebo protože se obávaly, že přílišné vzdělání by bylo překážkou v manželství. Vysoké školy hudovaly koleje pro „studentská manželství“, ale studenti byli skoro vždy manželé-muži. Pro manželky se zavedl nový druh titulu – „Ph.T.“ („Putting Husband Through“ – podpora manžela).

Pak se americké dívky začaly vdávat už na střední škole. Ženské časopisy odsuzují nešťastné statistiky o těchto mladých manželstvích naléhaly, aby se na středních školách zřídila výuka pro manželství a manželské poradny. Dívky začaly mít vážné známosti už okolo dvanácti třinácti let. Výrobci nabízeli podprsenky s falešnými ňadry z pěnové gumy pro desetileté dívky. Jedna reklama na dětské šaty v *New York Times* na podzim roku 1960 hlásala: „I ona už může začít líčit na muže“.

Koncem padesátých let předhony Spojené státy v porodnosti Indii. Statistikové byli zvláště ohromeni fantastickým vzrůstem počtu dětí narozených vysokoškolsky vzdělaným ženám. Zatímco kdysi měly dvě děti, teď jich měly čtyři, pět, i šest. Ženy, které se kdysi chtěly věnovat své práci, se nyní plně soustředily na to, aby rodily a vychovávaly děti. V roce 1956 se v časopisu *Life* objevil páján na odliv amerických žen zpět k domovu.

V jedné newyorské nemocnici se jakási žena nervově zhroutila, když zjistila, že nemůže své dítě kojit. V jiných nemocnicích ženy umírající na rakovinu odmítaly lék, který jim podle výsledků výzkumu mohl zachránit život; jeho vedlejší účinky by je totiž údajně zbavily ženskosti. „Pokud mám jen jeden život, chci ho žít jako blondýna!“ hlásala reklama v novinách, časopisech a výkladních skříních drogerií, ukazující hezkou, tupou ženu v nadživotní velikosti. A po celé Americe si tři z deseti žen obarvily vlasy na blond. Místo jídla požívaly prostředek s názvem Metrecal, aby se scvrkly do rozměrů hubených mladých modelek. Podle nákupních obchodních domů se americké ženy od roku 1939 zmenšily o tři velikosti. „Ženy se snaží přizpůsobit velikosti šatů, ne naopak.“ tvrdil jeden z nich.

Bytoví architekti navrhovali kuchyně s mozaikovými obrazy na stěnách a s původními malbami, neboť kuchyň se opět stala středem ženina života. Domácí šití se změnilo v průmysl s milionovým obratem. Mnoho žen už ne vycházelo z domova za jiným účelem než na nákup, dopravu dětí nebo na

společenské akce, kam doprovázely manžely. V Americe vyrůstaly dívky, které v životě nechodily do práce. Koncem padesátých let se najednou tento sociologický jev ukázal zcela zřetelně: třetina amerických žen sice pracovala, ale většina z nich nebyla mladá a ještě méně jich sledovalo nějakou profesní dráhu. Byly to vdané ženy, které pracovaly na částečný úvazek – buď v obchodě nebo jako sekretářky, aby jejich manželé mohli dostudovat, synové mohli jít na vysokou školu či aby pomohly splácet hypotéku. Nebo to byly vdovy živící rodinu. Stále méně žen pracovalo v odborných profesích. Nedostatek pracovních sil mezi ošetřovatelkami, sociálními pracovníci a v učitelském povolání způsobil krizi téměř v každém americkém městě. Když si vědci začali dělat starosti s nárůstem Sovětského svazu v kosmickém výzkumu, povšimli si, že největší zdroj nevyužitých mozkových kapacit v Americe jsou ženy. Ale dívky nechtěly studovat fyziku: bylo to „neženské“. Jedna dívka odmítla nabídku postgraduálního stipendia v přírodních vědách na univerzitě Johnse Hopkinse a místo toho nastoupila do zaměstnání v realitní kanceláři. Jediné, co chce, řekla tehdy, je to, co chce každá jiná americká dívka – vdát se, mít čtyři děti a žít v hezkém domě na hezkém předměstí.

Hospodyňka z předměstí byla snovým ideálem mladých amerických žen a předmětem zájmu žen na celém světě. Americká hospodyňka – kterou moderní spotřebiče osvobodily od dřiny, věda zbavila nebezpečí při porodu a nemocí její babičky – byla zdravá, krásná, vzdělaná, zajímal ji pouze manžel, děti a domov. Našla skutečně ženské naplnění. Jako hospodyňka a matka byla uznávána coby plnoprávný a rovnocenný partner muže v tomto světě. Svobodně si mohla vybírat auta, šaty, spotřebiče, samoobsluhu; měla vše, o čem kdy ženy snily.

Během patnácti let po II. světové válce se stala tato mystika ženského naplnění hýčkaným a sebeobnovujícím se středem soudobé americké kultury. Milióny žen žily svůj život podle těch hezkých obrázků americké hospodyňky z předměstí, která ráno před oknem políbí manžela na rozloučenou, odveze plný stejných dětí do školy a usmívá se, když pracuje s novým elektrickým leštičem na kuchyňské podlaze bez poskvrny. Pekly si vlastní chleba, šily sobě i dětem oblečení, své nové pračky a myčky udržovaly celý den v provozu. Měnily povlečení na postelích dvakrát týdně, místo jednou, chodily po večerech na hodiny háčkování kobercových předložek a litovaly své ubohé frustrované matky, které kdysi snily o profesní dráze. Vyžívaly se ve své ženské roli a v dotaznicích při sčítání lidu hrdě vyplňovaly „v domácnosti“.

Více než patnáct let se slova napsaná pro ženy nebo i slova, která ženy užívaly, když mluvíly jedna s druhou, zatímco jejich manželé se na druhém konci místnosti bavili o práci, o politice nebo o septiku, týkala problémů s dětmi nebo toho, jak přispívat ke štěstí manžela nebo ke zlepšení školy, kam chodí děti, jak připravit kuře nebo ušit potahy na nábytek. Nikdo se nedohadoval o tom, zda jsou ženy méněcenné nebo nadřazené mužům; byly prostě odlišné. Slova jako „emancipace“ a „profesní dráha“ zněla podivně a trapně; už léta je nikdo nepoužíval. Když Francouzka jménem Simone de Beauvoir napsala knihu *Druhé pohlaví*, jeden americký kritik pravil, že zcela zjevně „neví, o čem je život“, a krom toho, mluvila přece o Francouzách. V Americe už „ženský problém“ neexistoval.

Pokud měla žena v padesátých a šedesátých letech nějaký problém, věděla, že chyba musí být buď v jejím manželství nebo v ní. Jiné ženy jsou se svým životem spokojené, říká si. Co je to za ženu, když necítí to tajemné uspokojení při leštění podlahy v kuchyni? Tolik se styděla svou nespokojenost přiznat, že se nikdy nedozvěděla, kolik jiných žen ji sdílí. Pokud se pokusila říci to manželovi, nechápal, o čem mluví. Ona tomu vlastně také nerozuměla. Více než patnáct let bylo pro americké ženy obtížnější mluvit o tomto problému než o sexu. „Nevím, co se to dnes s ženami děje,“ prohlásil rozpačitě jeden psychiatr z předměstí. „Vím jen, že něco není v pořádku, protože většina mých pacientů jsou ženy. A jejich problém se netýká sexu.“ Avšak většina žen s tímto problémem nešla za psychoanalytikem. „Vlastně se nic hrozného neděje,“ stále si říkaly. „Žádný problém nemám.“

Ale jednoho dubnového dopoledne roku 1959 jsem slyšela matku čtyř dětí, která popíjela kávu s jinými matkami na předměstském sídlišti asi dvacet kilometrů od New Yorku, jak tónem tichého zoufalství řekla, že má „problém“. A ostatní beze slov věděly, že nemluví o problému s manželem nebo s dětmi nebo s domácností. Náhle si uvědomily, že všechny sdílejí stejný problém, problém beze jména. Váhavě o něm začaly mluvit. Později, když vyzvedly děti ze školky a odvezly je domů, aby se po obědě prospaly, dvě z těch žen si poplakaly z pocitu úlevy, protože věděly, že nejsou samy. [...]

Ženská mystika ženám dovoluje, aby si nevsímaly otázky své identity, a dokonce je v tom podporuje. Podle této mystiky na otázku „Kdo jsem?“ mohou odpovídat: „Tomou manželka... Maryina matka“. Ale myslím, že tato mystika by neměla takovou moc nad americkými ženami, kdyby se neobávaly pohlédnout zpřímou na svou děsivou prázdnotu, kvůli které nejsou schop-

ny vidět sebe samy po jednadvacítce. Pravda je – a nejsem si jista, jak dlouho platí, ale platila už v mé generaci a platí o dívkách, které vyrůstají dnes – že americká žena už nemá soukromou představu o tom, kdo je, nebo kým může či chce být.

Veřejný obraz v časopisech a televizních reklamách je vymyšlen tak, aby se prodávaly pračky, směši na pečivo, deodoranty, saponáty, omlazující krémy, barvy na vlasy. Ale moc té představy, na niž společnosti vynakládají miliony za televizní čas a prostor pro reklamu, pochází z toho, že americké ženy už nevědí, kdo jsou. Velice nutně potřebují nový obraz, který by jim pomohl najít jejich identitu. Jak vědci zabývající se výzkumem motivace neustále tvrdí těm, kdo se zabývají reklamou, americké ženy jsou tak nejisté v tom, kým by měly být, že se k tomuto nablýskanému a zářivému veřejnému obrazu uchylují při rozhodování o každém detailu svého života. Hledají obraz, který už nenajdou u svých matek.

Mnohé ženy z mé generace věděly, že nechtějí být jako jejich matky, přestože své matky milovaly. Nemohly jsme nevidět jejich zklamání. Chápaly jsme snad, nebo pouze nesnášely ten smutek, tu prázdnotu, kvůli níž se nás tak pevně držely a snažily se žít náš život za nás, řídit život našich otců, trávit dny nakupováním nebo toužením po věcech, které jako by je nikdy neuspokojily, jakkoli byly drahé? Zvláštní je, že mnohé matky, které milovaly své dcery – a moje mezi ně patřila –, také nechtěly, aby jejich dcery vyrostly jako ony. Věděly, že potřebujeme cosi víc.

Ale i když nás poháněly a naléhaly, snažily se nám pomoci, abychom se vzdělaly, nedokázaly nám dát představu toho, čím bychom mohly být. Dokázaly nám pouze říci, že jejich život byl příliš prázdný, svázaný s domovem; že děti, vaření, oblečení, bridž a dobročinnost nestačí. Matka třeba řekla své dceři naprosto přímo: „Nebud' jen v domácnosti jako já.“ Ale dcera, která vycítila, že matka je příliš frustrovaná, aby mohla vychutnat lásku manžela a dětí, si třeba pomyslela: „Mně se povede, co se matce nepovedlo, já dojdou naplnění jako žena,“ a nikdy si z matčina života nevzala poučení.

Když jsem nedávno dělala interview s talentovanými středoškolačkami, které po slibném začátku náhle ve vzdělávání ustaly, začala jsem vidět nové rozměry problému ženské konformity. Zpočátku se zdálo, že tyto dívky pouze sledovaly typickou křivku ženského přizpůsobení. Zatímco dříve se zajímaly o geologii či poezii, nyní je zajímala pouze popularita; došly k závěru, že aby byly u chlapců v oblíbě, je pro ně lepší být jako všechny ostat-

ní dívky. Při bližším zkoumání jsem zjistila, že tyto dívky se tolik děsily toho, že se budou podobat svým matkám, že se přestaly vidět vůbec. Bály se dospět. Musely do posledního detailu kopírovat složitý obraz populární dívky – potlačovaly to, co v nich bylo nejlepší, ze strachu z ženskosti, jak ji viděly u svých matek.

[...]

Když jsem vyrůstala, jediný další druh žen, který jsem znala, byly staro-panenské středoškolské učitelky; knihovnice; jediná žena mezi lékaři v našem městě, která si stříhala vlasy jako muž; a několik profesorek na mé vysoké škole. Žádná z těchto žen nežila v hřejivém centru života, jak jsem ho znala z domova. Mnohé se nevdaly a neměly děti. Děsila jsem se toho, že bych byla jako ony, včetně těch, které mě učily, že si mám vážit vlastní schopnosti myslet a používat ji a mít pocit, že jsem součástí světa. Když jsem vyrůstala, nepoznala jsem ženu, která by používala svůj vlastní mozek, hrála svou roli ve světě a zároveň milovala a měla děti.

Ten podivný a děsivý okamžik před skokem do neznáma, který americké ženy prožívají – v osmnácti, v jednadvaceti, v pětadvaceti, v jednačtyřiceti –, mnoho let sledovali sociologové, psychologové, psychoanalytici, učitelé. Ale myslím, že neporozuměli jeho podstatě. Říkalo se tomu „diskontinuita“ v kulturní podmíněnosti; říkalo se tomu ženská „krize rolí“. Svádělo se to na vzdělání, pod jehož vlivem se americké dívky cítily svobodné a rovné chlapcům – hrály baseball, jezdily na kole, zvládaly geometrii a přijímací zkoušky na vysokou školu, odcházely na školu, odcházely do světa, aby si našly zaměstnání, žily samy v bytě v New Yorku nebo v Chicagu či v San Francisku a zkoušely si přitom a objevovaly svou moc ve světě. Tohle vše dodávalo dívkám pocit, že mohou být, čím chtějí, dělat, co chtějí, se stejnou volností jako chlapci, říkali kritici. Nepřipravilo je to však pro jejich roli ženy. Krize přichází, když jsou nuceny se této roli přizpůsobit. Dnešní vysoké procento citových problémů a nervového hroucení mezi ženami ve věku od dvaceti do čtyřiceti let se většinou připisuje této „krizi role“. Kdyby byly dívky vychovávány pro svou roli ženy, netrpěly by touto krizí, říkají zastánci přizpůsobení.

Ale domnívám se, že tohle je jen polovina pravdy.

Co když ta hrůza, před kterou dívka stojí v jednadvaceti, je hrůza ze svobody rozhodování o vlastním životě, kde není nikdo, kdo by přikázal, kterou cestou jít? Co když ty, kdo si vyberou cestu „ženského přizpůsobení“ a vyhnou se této hrůze tím, že se vdají v osmnácti, přijdou samy o sebe,

když mají děti a zabývají se domácností – prostě odmítají dospět a pohlédnout do očí otázce vlastní identity?

[...]

Mnohé z mladší generace manželek, které se vdaly brzy, nikdy touto osamělou hrůzou netrpěly. Myslely si, že si nemusejí vybírat, dívat se do budoucna a plánovat, co chtějí udělat se svým životem. Do své role ženy vklouzly snadno ještě dřív, než věděly, kdo jsou. Právě tyto ženy nejvíce trpí tím problémem beze jména.

Zastávám myšlenku, že jádrem problému žen dnes není otázka sexuální, ale problém identity – zaražení růstu či záměrné vyhýbání se mu, které živi ženská mystika. Zastávám názor, že tak jako viktoriánská kultura nedovolila ženám přijmout či uspokojovat základní sexuální potřeby, naše kultura nedovoluje ženám přijímat či uspokojovat základní potřebu růstu a naplnění svých potenciálních možností jakožto lidských bytostí, potřeby, která byla výhradně definována jejich rolí sexuální.

Muž měl krizi identity při všech základních zvratech v lidské historii, třebaže ti, kdo ji prožívali, ji tak nenazývali. Až v posledních letech teoretici psychologie, sociologie a teologie tento problém vydělili a pojmenovali. Ale považuje se za mužský problém. Definuje se pro muže jako krize dospívání, výběru identity, „rozhodnutí, co člověk je a čím bude,“ řečeno slovy skvělého psychoanalytika Erika H. Eriksona:

Nazval jsem největší krizi dospívání krizí identity; dochází k ní v období životního cyklu, kdy si každý mladík musí pro sebe určit nějakou ústřední perspektivu a směr, nějakou pracovní jednotu na základě vhodných pozůstatků dětství a nadějí pro očekávané období dospělosti; musí si určit nějakou smysluplnou podobnost mezi tím, co v sobě vidí, a tím, co ve chvílích zostřeného uvědomění cítí, že o něm soudí jiní, a čím očekávají, že bude. ... U některých lidí, u některých vrstev a v některých historických obdobích bude tato krize minimální; u jiných lidí, vrstev a období bude tato krize jasně vyhraněná jako kritické období, cosi jako „druhé narození“, které patrně ještě zhorší rozsáhlé neurotismy nebo všeprostupující ideologický neklid.¹

¹ Erik H. Erikson, 1958. *Young Man Luther, A Study in Psychoanalysis and History*, New York, str. 15 a níže. Česky *Mladý muž Luther*, Psychoanalytické nakl., Praha 1996. Viz také Erikson, 1950. *Childhood and Society*, New York a Erikson, 1956. *The Problem of Ego Identity*, *Journal of the American Psychoanalytical Association*, roč. 4, str. 56-121.

I dnes mladík brzy zjistí, že se musí rozhodnout, kým chce být. Pokud se nerozhodne na nižším stupni střední školy, na střední škole nebo na vysoké, musí se s tím nějak vyrovnat kolem pětadvaceti nebo třiceti, jinak je ztracen. Ale toto hledání identity se nahlíží jako zásadnější problém až nyní, protože čím dál více chlapců nemůže najít svůj obraz v naší kultuře – u svých otců nebo u jiných mužů –, který by jim v jejich hledání pomohl. Staré hranice byly dobyty a hranice nového nejsou tak jasně vyznačeny. Stále více mladých mužů v Americe dnes trpí krizí identity z nedostatku jakékoli představy muže, kterou by stálo za to následovat, z nedostatku cíle, kterým by se skutečně realizovaly lidské schopnosti.

Ale proč teoretikové nerozpoznali stejnou krizi identity u žen? Vyjádřeno starou konvencí a novou ženskou mystikou, u žen se nepředpokládá, že by vospěly a nalezly, kdo jsou, že by si vybraly svou lidskou identitu. Anatomie je osudem ženy, říkají teoretici ženskosti; identita ženy je určena její biologii.

Ale je to tak? Poprvé ve své historii si začínají ženy být vědomy krize identity ve svém životě, krize, která se započala před mnoha generacemi, s každou následující generací se jen zhoršila a neskončí, dokud ony nebo jejich dcery nezabočí za neznámý roh a nevytvoří pro sebe a pro svůj život novou představu, kterou tolik žen dnes tak zoufale potřebuje.

V jistém smyslu to přesahuje život kterékoli ženy – myslím, že je to krize ženského vospívání – obrat od nezralosti, které se říkalo ženskost, k plné lidské identitě. Myslím, že ženy musely trpět touto krizí identity, jež začala před sto lety, a musí jí trpět ještě dnes, prostě proto, aby se staly plnohodnotnými lidmi.